XÂY DỰNG QUY TRÌNH ĐÁNH GIÁ NĂNG LỰC ĐỌC HIỂU VĂN BẢN VĂN HỌC CHO HỌC SINH TRUNG HỌC PHỔ THÔNG QUA KHAI THÁC NGỮ LIỆU NGOÀI SÁCH GIÁO KHOA

Nguyễn Thị Hảo
Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam
Nguyễn Thị Bích
Trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên
Nguyễn Thanh Huyền
Trường Đại học Thủ đô Hà Nội

Tóm tắt: *Trên cơ sở lí luận về xây dựng quy trình đánh giá năng lực đọc hiểu văn bản của học sinh (HS) trung học phổ thông (THPT) thông qua khai thác dữ liệu ngoài sách giáo khoa, khảo sát thực tiễn, chúng tôi đề xuất quy trình đánh giá năng lực đọc hiểu văn bản văn học thông qua việc khai thác ngữ liệu ngoài sách giáo khoa. Việc sử dụng các tác phẩm văn học ngoài sách giáo khoa không chỉ giúp nâng cao khả năng đọc hiểu của HS mà còn phát triển khả năng liên hệ thực tiễn và tư duy sáng tạo. Kết quả nghiên cứu cho thấy quy trình đề xuất có tính khả thi và được đánh giá tích cực bởi các giáo viên (GV) tham gia khảo sát. Quy trình bao gồm các bước từ xác định mục tiêu, lựa chọn ngữ liệu, xây dựng tiêu chí đánh giá đến việc triển khai các hoạt động đọc hiểu và sử dụng công cụ đánh giá đa dạng. Nghiên cứu "Xây dựng quy trình đánh giá năng lực đọc hiểu văn bản văn học cho HS thông qua khai thác ngữ liệu ngoài sách giáo khoa" góp phần nâng cao chất lượng giảng dạy môn Ngữ văn, đặc biệt là phát triển kĩ năng đọc hiểu văn bản văn học cho HS.*

Từ khóa: *Đánh giá năng lực, dạy học Ngữ văn, đọc hiểu văn bản, ngữ liệu, ngữ liệu ngoài sách giáo khoa.*

Nhận bài ngày 25.11.2024; gửi phản biện, chỉnh sửa, duyệt đăng ngày 20.01.2025
Liên hệ tác giả: Nguyễn Thị Hảo; email: nthao@vnies.edu.vn

1. MỞ ĐẦU

Đọc hiểu là một năng lực quan trọng cần phát triển cho học sinh (HS) nói chung và HS cấp Trung học phổ thông (THPT) trong quá trình dạy và học Ngữ văn nói riêng. Năng lực đọc hiểu văn bản giúp HS có thể chủ động khám phá các văn bản thuộc những thể loại và chủ đề khác nhau trong quá trình học tập cũng như trong cuộc sống. Trong hệ thống văn bản của chương trình giáo dục phổ thông (CTGDPT) môn Ngữ văn 2018, văn bản văn học là một loại văn bản có tính xuyên suốt, đóng vai trò quan trọng trong việc giúp HS phát triển năng lực văn học và năng lực ngôn ngữ.

Kiểm tra, đánh giá là một khâu quan trọng, đóng vai trò quyết định trong việc đưa ra các nhận định chính xác về kết quả mức độ năng lực đọc hiểu của HS, từ đó có những thay đổi phù hợp về nội dung, phương pháp, hình thức tổ chức dạy học. Công văn số 3175/BGDĐT-GDTrH V/v hướng dẫn đổi mới phương pháp dạy học và kiểm tra, đánh giá môn Ngữ văn ở trường phổ thông ban hành ngày 21 tháng 7 năm 2022 đã hướng dẫn rất chi tiết về đổi mới cách đánh giá HS, trong đó khoản c, điều 2 chỉ rõ: "*Trong đánh giá kết quả*

học tập cuối học kì, cuối năm học, cuối cấp học, tránh dùng lại các văn bản đã học trong sách giáo khoa làm ngữ liệu xây dựng các đề kiểm tra đọc hiểu và viết để đánh giá chính xác năng lực HS, khắc phục tình trạng HS chỉ học thuộc bài hoặc sao chép nội dung tài liệu có sẵn" [1]. Môn Ngữ Văn thi theo hình thức tự luận, thời gian thi là 120 phút, đề thi bao gồm 2 phần là Đọc hiểu và Viết, trong đó, phần Đọc hiểu chiếm 4 điểm, Phần viết 6 điểm, tổng điểm toàn bài là 10 điểm [2]. Ngày 29/12/2023, Bộ Giáo dục và Đào tạo đã công bố đề minh họa 18 môn thi tốt nghiệp, trong đó đề minh họa môn Ngữ văn có hai ngữ liệu là *Chiến tháng Mtao Grụ* (trích Sử thi Đăm Săn) và *Thần mưa.* Hai ngữ liệu này đều không có trong các bộ sách giáo khoa. Như vậy, ngữ liệu ngoài sách giáo khoa có vai trò rất quan trọng, quyết định đến hiệu quả của quá trình kiểm tra, đánh giá. Do đó, cách thức lựa chọn, sử dụng ngữ liệu ngoài sách giáo khoa trong kiểm tra đánh giá là vấn đề được GV quan tâm và chú trọng. Đồng thời, đây cũng chính là một trong những khó khăn lớn của GV trong dạy học đọc hiểu cho HS THPT hiện nay.

Nghiên cứu về vấn đề này, có một số công trình đã đề cập đến cách hướng dẫn GV xây dựng hệ thống ngữ liệu để dạy học và kiểm tra đánh giá như: *Hướng dẫn GV tự xây dựng hệ thống ngữ liệu dạy học và kiểm tra đánh giá đọc hiểu văn bản trong môn Ngữ văn ở trường phổ thông* của Phạm Thị Thu Hiền [3], *Xây dựng hệ thống ngữ liệu văn bản thông tin phục vụ dạy học Ngữ văn 10 trên nền tảng Artsteps* của Trịnh Thị Lan [4],…Các bài viết cũng đã đề cập đến quy trình xây dựng hệ thống ngữ liệu nói chung để sử dụng trong quá trình dạy học Ngữ văn. Tuy nhiên, các bài viết mới đi vào quy trình chung và chưa đề xuất cho một loại văn bản cụ thể, cũng chưa tập trung vào khâu kiểm tra, đánh giá.

Với những lí do đó, nghiên cứu về xây dựng quy trình đánh giá khả năng đọc hiểu văn bản văn học từ ngữ liệu ngoài sách giáo khoa là một vấn đề cần thiết, thời sự và vẫn còn nhiều khoảng trống chưa khai thác. Việc đề xuất quy trình hướng đến mong muốn góp phần khắc phục những khó khăn mà GV và HS đang gặp phải trong thực tiễn dạy và học văn bản văn học, đáp ứng mục tiêu đặt ra của Chương trình giáo dục phổ thông cấp THPT năm 2018.

2. NỘI DUNG

2.1 Phương pháp nghiên cứu

Trong bài viết này, chúng tôi đã sử dụng kết hợp phương pháp nghiên cứu lí thuyết và phương pháp thu thập ý kiến chuyên gia để xây dựng quy trình đánh giá năng lực đọc hiểu văn bản văn học, thông qua việc khai thác ngữ liệu ngoài sách giáo khoa.

Phương pháp nghiên cứu lí thuyết được áp dụng để phân tích các tài liệu, bài báo và các văn bản liên quan đến vấn đề nghiên cứu. Bài viết tập trung tổng hợp các nghiên cứu trước đây về đánh giá năng lực đọc hiểu, đặc biệt là các phương pháp đánh giá đã được sử dụng trong dạy học Ngữ văn. Cơ sở lí luận được xây dựng từ khái niệm đọc hiểu văn bản văn học, vai trò của ngữ liệu ngoài sách giáo khoa và các lí thuyết liên quan đến đánh giá năng lực học sinh.

Phương pháp thu thập ý kiến chuyên gia giúp xác định tính khả thi và độ chính xác của quy trình đề xuất. Nhóm nghiên cứu sử dụng phiếu khảo sát được thiết kế trên nền tảng Google Form, gửi đến 72 GV dạy môn Ngữ văn cấp THPT tại Thái Nguyên, Hà Nội, thành phố Hồ Chí Minh về tính hợp lí và khả thi của quy trình đánh giá với các tiêu chí đánh giá trong quy trình, bao gồm: cấu trúc, tính logic và tính khách quan của quy trình.

Chúng tôi xác định cỡ mẫu và đối tượng nghiên cứu, khảo sát là GV Ngữ văn cấp THPT có thâm niên giảng dạy khác nhau, từ dưới 5 năm cho đến trên 10 năm. Trong tổng số 72 GV tham gia, 87,5% là nữ và 12,5% là nam. Trình độ học vấn là cử nhân và thạc sĩ, với tỉ lệ lần lượt là 81,9% và 18,1%. Điều này giúp đảm bảo mẫu khảo sát đa dạng và phản

ánh trung thực, khách quan quan điểm của GV Ngữ văn từ nhiều vùng miền với kinh nghiệm giảng dạy khác nhau.

2.2. Kết quả nghiên cứu

2.2.1. Một số căn cứ đề xuất quy trình đánh giá năng lực đọc hiểu văn bản văn học cho HS THPT qua khai thác ngữ liệu ngoài sách giáo khoa

*** Năng lực đọc hiểu văn bản**

Từ trước đến nay có nhiều quan niệm khác nhau về năng lực đọc hiểu. Theo Chương trình đánh giá HS quốc tế 15 tuổi (PISA), Năng lực đọc hiểu là "hiểu, sử dụng, phản ánh và liên kết vào các văn bản viết, nhằm đạt được các mục tiêu cá nhân, phát triển kiến thức và tiềm năng cá nhân, và tham gia vào xã hội" [6]. Trần Đình Sử cho rằng đọc là: "một quá trình đầy thử và sai, loại bỏ cái sai, dần dần xác lập cái đúng" [7]. Bayetto nhấn mạnh: "đọc không chỉ là quá trình giải mã, kiến tạo mà còn là sự đáp ứng lại với những thông điệp của văn bản theo những cách khác nhau" [8]. Theo Pardo (2004), "những gười đọc có nhiều động lực hơn có thể dễ dàng áp dụng nhiều chiến lược đọc hiểu hơn và làm việc chăm chỉ hơn, tích cực hơn trong quá trình kiến tạo nghĩa cho VB. Những người đọc ít động lực hơn thì khó có thể làm việc chăm chỉ và ý nghĩa mà họ mang lại cho VB cũng không mạnh mẽ bằng khi họ có nhiều động lực" [9].

Như vậy, mặc dù nội hàm các quan niệm có phần khác nhau, nhưng các tác giả đều thống nhất rằng đọc hiểu là một quá trình khám phá văn bản, qua đó người đọc hiểu, sử dụng, phản ánh, liên kết được văn bản với các tình huống thực tiễn. Người đọc cũng là người đồng sáng tạo với nhà văn trong quá trình khám phá văn bản.

*** Đánh giá năng lực đọc hiểu văn bản văn học trong Chương trình giáo dục phổ thông môn Ngữ văn năm 2018 cấp THPT**

Chương trình giáo dục Ngữ văn phổ thông môn Ngữ văn 2018 tập trung vào rèn luyện bốn kĩ năng là đọc, viết, nói, nghe, trong đó hoạt động đọc có vai trò chủ đạo, chiếm 60% số tiết của một năm học. Chương trình chỉ rõ yêu cầu cần đạt về kĩ năng đọc là [5]:

- Kĩ thuật đọc: gồm các yêu cầu về tư thế đọc, kĩ năng đọc thành tiếng, kĩ năng đọc thầm, đọc lướt, kĩ năng ghi chép trong khi đọc,...
- Đọc hiểu: đối tượng đọc gồm văn bản văn học, văn bản nghị luận, văn bản thông tin. Đọc hiểu mỗi kiểu văn bản và thể loại nói chung có các yêu cầu cần đạt sau:
- Đọc hiểu nội dung văn bản thể hiện qua chi tiết, đề tài, chủ đề, tư tưởng, thông điệp,...;
- Đọc hiểu hình thức thể hiện qua đặc điểm các kiểu văn bản và thể loại, các thành tố của mỗi kiểu văn bản và thể loại (câu chuyện, cốt truyện, truyện kể, nhân vật, không gian, thời gian, người kể chuyện, điểm nhìn, vần thơ, nhịp thơ, lí lẽ, bằng chứng,...), ngôn ngữ biểu đạt,….
- Liên hệ, so sánh giữa các văn bản, kết nối văn bản với bối cảnh lịch sử, văn hoá, xã hội, kết nối văn bản với trải nghiệm cá nhân người đọc; đọc hiểu văn bản đa phương thức,…;
- Đọc mở rộng, học thuộc lòng một số đoạn, văn bản văn học chọn lọc.

Như vậy, trong chương trình 2018, HS có năng lực đọc hiểu văn bản khi họ có thể thực hiện được các yêu cầu cần đạt về kĩ thuật đọc, đọc hiểu nôi dung, đọc hiểu hình thức và liên hệ, so sánh giữa các văn bản, kết nối với bản với bối cảnh lịch sử, văn hóa hoặc những trải nghiệm của HS. Đánh giá năng lực đọc hiểu của HS THPT cần đảm bảo các yêu cầu đánh giá của Chương trình giáo dục phổ thông môn Ngữ văn năm 2018 cấp THPT, bám sát đặc trưng của văn bản văn học. Theo đó, GV tập trung vào các yêu cầu của thể loại văn bản văn